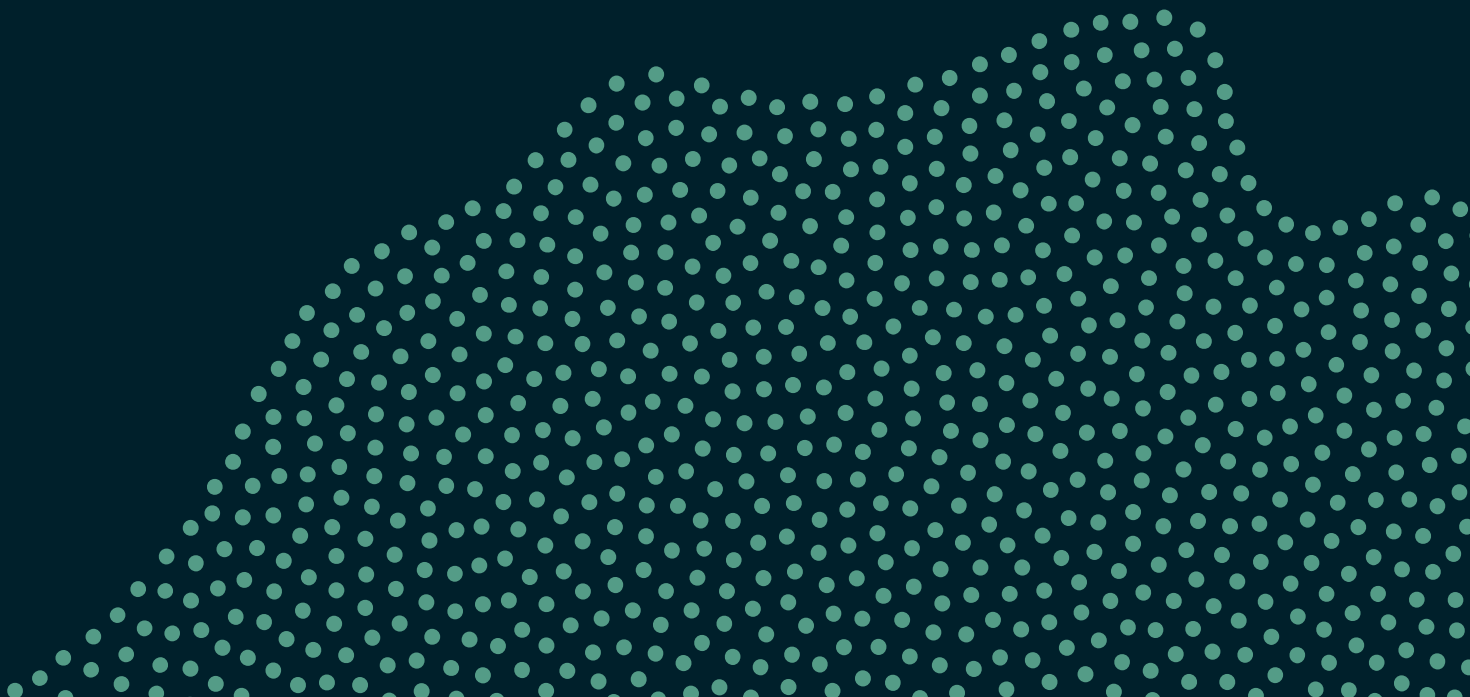

Kohti reilua ilmastopolitiikkaa

Opas kuntien ilmastosuunnitelmien
ja ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden
arvioinnin tueksi

Outi Penttilä, Henna Naumanen, Saara Leppänen, Anni Turunen, Suvi Huttunen,
Tero Mielonen, Vilja Johansson, Antti Belinskij, Mira Hulkkonen

Lukijalle

Tämä opas on tarkoitettu tietopaketiaksi ja työkaluksi kuntien ilmastosuunnittelun parissa työskenteleville, mutta se soveltuu myös niille, joiden työ liittyy suorasti tai epäsuorasti ilmastotoimiin. Oppaan avulla voidaan tunnistaa keskeisiä oikeudenmukaisuuteen liittyviä haasteita ilmastosuunnitelmatyössä ja kehittää keinoja reilumman ilmastopolitiikan edistämiseen. Kunnissa tehtävä ilmastotyö edistää kansallisia ja kansainvälisiä ilmastotavoitteita lähellä ihmistä. Asukkaiden ja yritysten mahdollisuudet ilmaston kannalta kestävään toimintaan luodaan suurelta osin kunnissa.

Opas ja työkalu on laadittu osana 2035Legitimacy-hanketta.

LISÄTIETOJA HANKKEESTA
2035legitimacy.fi
outi.penttila@syke.fi

SISÄLLYSLUETTELO

- 2 **Lukijalle**
- 3 Oppaan käyttöohjeet
- 4 Oppaassa käytetty käsitteistö
- 5 **TAUSTA – Oikeudenmukaisuus ilmastotyössä**
- 5 Miksi oikeudenmukaisuus täytyy ottaa huomioon?
- 6 Mitä oikeudenmukaisuus ilmastotyössä tarkoittaa?
- 8 **OIKEUDENMUKAISUUDEN ARVIOINTI – Kysymykset teemoittain**
- 9 Teema 1: Hyötyjen ja haittojen jakautuminen
- 12 Teema 2: Oikeudenmukaisuus ihmisten ja ihmisryhmien välillä
- 16 Teema 3: Päätöksenteon oikeudenmukaisuus
- 20 **Oikeudenmukaisuuden edistämisen toimintasuunnitelma**
- 21 **Kirjallisuus**

Oppaan käyttöohjeet

Opas on tarkoitettu käytettäväksi kunnan ilmastosuunnitelman laadinnan sekä valittavien ilmasto-toimien arvioinnin ja päivityksen tukena koko prosessin ajan. Se sisältää tietoa ja auttaa ilmastosuun-nitelman ja sen toimenpiteiden oikeudenmukaisuuden arvioinnissa. Huomioithan, että oppaan painopiste ei ole toimenpiteille tehtävässä seurannassa, vaan niiden valinnassa suunnitelmavaiheessa.

Keskeistä oppaan käytössä on tunnistaa kuntakohtaisesti ilmastosuunnittelun ja -toimien oikeu-denmukaisuuskysymyksiä. Keskeiset kysymykset vaihtelevat kunnittain riippuen esimerkiksi kunnan sijainnista, koosta ja yhdyskunta- ja elinkeinorakenteesta. Paikallisuus on valttia myös oikeuden-mukaisuuden huomioimisessa, joten opasta voi käyttää keskittymällä erityisesti niihin teemoihin ja kysymyksiin, jotka ovat kunnan kannalta keskeisiä.

Opas keskittyy kunnan ilmastosuunnitelmaan, mutta siihen valittuja toimenpiteitä ja niiden arviointia voidaan soveltuvin osin hyödyntää myös ilmastosuunnitelman ulkopuolisten ilmastotoimien arvioinnissa. Opas ohjaa itsearviointiin. Siitä saa eniten hyötyä arvioimalla kunnan toimintaa kriittisesti ja pyrkimällä sen kehittämiseen.

Oppaan liitteenä on Excel-pohjainen reflektointityökalu, joka havainnollistaa arvioitavia kysymyksiä. Opasta ja reflektointityökalua on tarkoitus käyttää yhdessä. Reflektointityökaluun pääset alla olevan laatikon linkistä.

**Lataa
reflektointi-
työkalu
tästä!**

[UEF:n sivusto](#)

Katso ohjeet sivulta 8!

**Kerro oppaasta
eteenpäin!**

Oppaaseen liittyy myös lyhyt tiivistelmä ja esittelydiat, jotka tukevat oppaan sisällöstä viestimistä kunnassa.

[UEF:n sivusto](#)

Oppaassa käytetty käsitteistö

Oikeudenmukainen ilmastotyö

LUE LISÄÄ
Kivimaa ym. 2023.

Oikeudenmukainen ilmastotyö pyrkii hillitsemään ilmastonmuutosta ja vähentämään sen haitallisia vaikutuksia mahdollisimman reilusti ja tasapuolisesti. Oikeudenmukaisuus ilmenee hyötyjen ja haittojen jakautumisessa sekä päätöksentekoprosessien yhdenvertaisuudessa, erityisesti korostaen ihmisten yhtäläisiä osallistumismahdollisuuksia ja tasa-arvoa. Lisäksi oikeudenmukaisuus tarkoittaa erilaisten ihmisten tarpeiden, valtasuhteiden ja haavoittuvuuksien huomioon ottamista.

Haavoittuvuus

LUE LISÄÄ
IPCC 2014;
Kollanus & Lanki 2021.

Haavoittuvuus muodostuu altistumisesta vaaroille, kuten tulville ja helleaalloille, sekä herkkyydestä niiden vaikutuksille. Lisäksi siihen vaikuttavat kyvyt varautua, ehkäistä haittoja, selviytyä muutoksista ja sopeutua niihin. Ihmisten haavoittuvuutta helteille voivat lisätä esimerkiksi krooniset sairaudet, korkea ikä, vähäiset sosiaaliset verkostot ja taloudellinen eriarvoisuus. Pienet, helposti kuumenevat asunnot ja viheralueiden puute voivat hankaloittaa tilannetta. Toisena esimerkkinä voidaan mainita energiahintojen nousu, joka voi kohdistua erityisen raskaasti omakotitalojen omistajiin, vaikka he eivät muutoin kuuluisikaan köyhyysriskissä oleviin ryhmiin. Haavoittuvuus on siten aina tilannesidonnaista eikä automaattisesti liity tiettyihin väestöryhmiin. Sen taustalla vaikuttaa monimutkainen verkosto yksilöllisiä, sosiaalisia ja ympäristöllisiä tekijöitä.

Osallistava suunnittelu

LUE LISÄÄ
Valtioneuvosto 2002.

Osallistavassa suunnittelussa kuntalaiset ovat aktiivisesti mukana suunnitteluprosessissa ja päätöksenteossa. Tämä tarkoittaa, että heidän mielipiteitään ja tarpeitaan kuunnellaan, ja heillä on mahdollisuus osallistua ideoiden kehittämiseen ja suunnitelmien laatimiseen. Osallistava suunnittelu mahdollistaa myös suoran vaikuttamisen päätöksiin, kuten äänestämiseen tärkeistä asioista. Kuntalaisia rohkaistaan olemaan aktiivisia oman ympäristönsä kehittämisessä. Osallistavassa suunnittelussa olennaista on huomioida erityisesti ne ryhmät, jotka perinteisesti ovat jääneet osallisuuden ulkopuolelle.

Ekosysteemi-palvelut

LUE LISÄÄ
Ariluoma & Mikola 2017.

Ekosysteemipalveluilla tarkoitetaan luonnosta saatuja aineellisia ja aineettomia hyötyjä, jotka ovat keskeisiä myös oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Ne voidaan jakaa kolmeen pääkategoriaan: tuki- ja sääntelypalveluihin, kulttuuripalveluihin sekä tuotantopalveluihin. Tuki- ja sääntelypalveluihin kuuluvat esimerkiksi sade- ja sulamisvesien virtausten säätely, hiilen sidonta, eroosion hallinta ja pienilmaston säätelyminen. Kulttuuripalvelut puolestaan kattavat henkisen ja fyysisen terveyden edistämisen, opetuksen ja tieteen mahdollisuudet sekä kulttuuriperinnön säilyttämisen. Tuotantopalveluihin kuuluvat ravinnon ja puhtaan veden kaltaiset elintärkeät resurssit.

TAUSTA

Oikeudenmukaisuus ilmastotyössä

Kaupunkien ja kuntien ilmastotoimien oikeudenmukaisuus on noussut enenevässä määrin esiin viime vuosina. Tutkimukset ovat osoittaneet, että ilmastonmuutoksen hillintään ja sopeutumiseen liittyvät toimet saattavat kohdistua epätasaisesti, esimerkiksi hyödyttäen enemmän hyvätuloisten asuin-alueita. Ilmastonmuutos vaikuttaa kuitenkin erityisesti haavoittuvimpiin väestöryhmiin, vaikka monet näistä ryhmistä ovat aiheuttaneet vähiten kasvihuonekaasupäästöjä. Ilmastonmuutoksen hillintään ja sopeutumiseen liittyvät toimet voivat joko lievittää tai vahvistaa epäoikeudenmukaisuuksia, sillä ne tuottavat uusia hyötyjä ja haittoja sekä jakavat resursseja uudelleen.

Ilmastotyön oikeudenmukaisuuden edistäminen kuntatasolla on olennaista ilmastosuunnitelmien toteutuksen ja tavoitteiden saavuttamisen kannalta. Koska ilmastonmuutoksen vaikutukset sekä oikeudenmukaisuusongelmat ovat usein paikallisia, on myös ratkaisuja mietittävä paikallisesti. Kuntalaisten oikeudenmukaisiksi kokemat ilmastotoimet ovat todennäköisemmin kuntalaisten hyväksymiä. Oikeudenmukaisuus liittyy myös perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen – vaikka päävastuu näistä oikeuksista on valtiolla, niiden toteuttamisesta vastaavat myös kunnat. Lisäksi oikeudenmukaisuuden pohtiminen auttaa hahmottamaan, miten ilmastotyön haitat ja hyödyt jakautuvat kunnassa ja sen rajojen yli.

Ilmastotyön oikeudenmukaisuuden edistäminen edellyttää kuntalaisten osallistumista ja osallistamista sekä tiedonsaantia. Lisäksi on tärkeää tarkastella ilmastopolitiikan hyötyjen ja haittojen jakaantumista kunnan sisällä. Ilmastotoimien suunnittelussa ja toteuttamisessa on myös huomioitava sosioekonomiset tekijät, kuten kielivähemmistöt, eri kulttuuriryhmät, tuloluokat ja asuinpaikat. Näiden tekijöiden huomioiminen auttaa arvioimaan toimien vaikutuksia laajemmin sekä tunnistamaan kunnassa erityisen haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät nyt ja tulevaisuudessa.

Tämän oppaan tavoitteena on tukea kuntia ilmastosuunnitelmatyön oikeudenmukaisuuden huomioimisessa ja arvioinnissa. Oppaan avulla kunnat ja kaupungit voivat tunnistaa keskeisiä ilmastosuunnitelmatyön haasteita sekä arvioida omaa suunnittelutyötään oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ja sitä kautta löytää keinoja reilumman ilmastopolitiikan edistämiseen.

Miksi oikeudenmukaisuus täytyy ottaa huomioon?

- Ilmastotyön oikeudenmukaisuutta edistämällä voidaan tukea kunnan ilmastosuunnitelman toteuttamista ja ilmastotavoitteiden saavuttamista
- Ilmastonmuutoksen vaikutukset sekä oikeudenmukaisuusongelmat ovat usein paikallisia, joten myös niiden ratkaisuja on mietittävä paikallisesti
- Oikeudenmukaisiksi koetut ilmastotoimet ovat todennäköisemmin kuntalaisten hyväksymiä
- Oikeudenmukaisuuden pohdinta auttaa hahmottamaan, miten ilmastotoimien haitat ja hyödyt jakautuvat kunnassa ja sen rajojen yli
- Oikeudenmukaisuus liittyy perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen, mistä vastaavat myös kunnat

Mitä oikeudenmukaisuus ilmastotyössä tarkoittaa?

Oikeudenmukainen ilmastotyö tarkoittaa pyrkimystä hillitä ilmastonmuutosta ja sopeutua siihen niin, että ilmastonmuutoksen haitallisia vaikutuksia voidaan vähentää mahdollisimman reilulla ja tasapuolisella tavalla. Kuntien ilmastotoimilla ei voida ratkaista kaikkia ilmastonmuutoksen oikeudenmukaisuuskysymyksiä, mutta ottamalla ne huomioon on mahdollista vähintään välttää epäoikeudenmukaisuuden lisääntyminen kuntatasolla.

Oikeudenmukaisuus on moniulotteinen käsite. Tässä työssä oikeudenmukaisuutta lähestytään kolmen osatekijän kautta:

1. Haittojen ja hyötyjen tasapuolinen jakaantuminen (yhteis)kunnassa

Hyödyt ja haitat voivat olla rahallisia tai ei-rahassa mitattavia, esimerkiksi liittyen terveysvaikutuksiin, ympäristöriskeille altistumiseen tai energian saatavuuteen sekä elinkeinotoiminnan mahdollisuuksiin. Haittojen ja hyötyjen jakaantumisen tarkastelussa on syytä ottaa huomioon sekä suorat että epäsuorat haitat ja hyödyt sekä niiden suuruus, kesto, kohdistuminen ja jakaantumisen tasaisuus. Myös haittojen ja hyötyjen yhteisvaikutukset ovat merkityksellisiä.

2. Oikeudenmukaisuus ihmisten ja ihmisryhmien välillä

Ihmisyryhmillä ja ihmisillä on erilaisia tarpeita, asemia ja haavoittuvuuksia (yhteis)kunnassa. Tämä oikeudenmukaisuuden ulottuvuus täydentää muita osatekijöitä huomioimalla yhteiskunnan valtarakenteita sekä kulttuurisia ja institutionaalisia prosesseja, joiden kautta erilaisia haavoittuvuuksia ja valta-asemia synnytetään ja toisinnetaan. Näiden näkökohtien huomioiminen auttaa tukemaan erilaisten ihmisryhmien mahdollisuuksia siirtyä kohti kestävämpiä elämäntapoja. Lisäksi ne auttavat tunnistamaan rakenteellisia tekijöitä, jotka aiheuttavat eriarvoisuutta sekä haittojen ja hyötyjen epätasaista jakautumista ja päätöksentekoprosessien epäoikeudenmukaisuutta.

3. Päätöksentekoprosessin oikeudenmukaisuus

Päätöksentekoprosessien oikeudenmukaisuuden arvioinnissa tarkastellaan, kuinka reilusti nämä prosessit toteutetaan. Erityisesti huomiota on syytä kiinnittää erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien yhtäläisiin osallistumismahdollisuuksiin ja tasa-arvoon päätöksenteossa. Tämä edellyttää sekä riittävää kuntalaisten tiedonsaantia että aktiivisia osallistumismahdollisuuksia ilmastosuunnitelmien valmisteluun ja toimeenpanoon. Päätöksentekoprosessien oikeudenmukaisuudella on yhtymäkohtia erityisesti erilaisten haavoittuvien ryhmien osallistumiseen ja osallistamiseen.

LUE LISÄÄ AIHEESTA

Schlosberg 2007; Tribaldos & Kortetmäki 2022; Williams & Doyon 2019.

Tampereen kaupungin esimerkkejä ilmasto-oikeudenmukaisuuteen

1. HIILINEUTRAALEJA TEKOJA -KEHITYSOHJELMA 2022-2025

Kehitysohjelma tähtää oikeudenmukaiseen siirtymään ilmastokestävään yhteiskuntaan tamperelaisille. Ohjelma keskittyy yhteiskehittämiseen asukkaiden kanssa kulutus- ja liikkumistottumusten muuttamiseksi eri alueilla. Tavoitteena on varmistaa, että toimenpiteet vastaavat asukkaiden tarpeita. Paikallisyhteisöjen ja tapahtumien kautta tapahtuva vuorovaikutus on ohjelman keskiössä.

Esimerkkejä ohjelman toimenpiteistä:

- **Hiilineutraaleja tekoja -selvitys 2023:** Selvityksessä kartoitettiin kestäviä valintoja estäviä ja motivoivia tekijöitä eri alueilla. Tulosten perusteella kehitettiin kohdennettuja ratkaisuja ja motivointiviestejä.
- **Vuorovaikutus ilmastoteemassa:** Tamperelaisille järjestettiin työpajoja ja tilaisuuksia, kuten asukasilloja ja Elämäntapatestin kehittämisen työpajoja (yhteistyössä Sitran kanssa). Merkittävä panostus oli läsnäolo paikallisissa tapahtumissa. Kestävää arkea koskevat keskustelut ovat tarjonneet ymmärrystä kaupungille ja samalla tamperelaisille mahdollisuuden keskustella kestävyysteemoista ja pohtia ratkaisuja yhdessä muiden kanssa.
- **Kestävä ruoka kaikille:** Perheille jaettiin Venner-ruokalaatikoita kasvisruoan valmistamisen opastamiseksi. Lisäksi järjestettiin Perheköksiä eli kasvipohjaisen kokkaamisen kursseja.

2. HAAVOITTUVUUSANALYYSI – ILMASTONMUUTOKSEN RISKIEN VAIKUTUKSET YHTEISKUNNAN HAAVOITTUVUUTEEN

Selvityksessä tunnistettiin, mitkä väestöryhmät ovat haavoittuvimpia ilmastomuutoksen aiheuttamille sään ääri-ilmiöille ja millä alueilla he todennäköisimmin ovat alttiita tulville ja helteille. Selvitystä varten kerättiin kokemuksia haavoittuvien ryhmien edustajilta. Haavoittuviksi väestöryhmiksi tunnistettiin pienet lapset, vanhuksat ja henkilöt, joilla on yleisesti alentunut toimintakyky tai alentunut liikkumiskyky, sekä matalatuloiset, kielivähemmistöt ja asunnottomat henkilöt. Selvityksessä tarkasteltiin myös, miten hyvin heidän on mahdollista sopeutua poikkeusoloihin. Analyysi kartoitti haavoittuvuuden ilmentymistä Tampereen kantakaupungin alueella ja laati toimenpide-ehdotuksia haavoittuvuuden huomioonottamiseksi eri toimijoiden työskentelyssä. Esiin nousivat mm. tarpeet lisätä kaupunkivihreää lämpösaarekeilmiön riskialueilla ja kehittää sopeutumisen- ja varautumisviestintää.

3. GLOBAALI NÄKÖKULMA HUOMIOON KAUPUNGIN LUONTO- JA ILMASTOTYÖSSÄ

Hiilineutraali Tampere 2030 -tiekartta kerää yhteen kaupungin ilmastotoimet. Tiekartta on koottu laajassa yhteistyössä kaupungin eri yksiköiden kesken. Kuluttamisen ja ekososiaalisen sivistyksen teemojen kautta tiekartassa huomioidaan entistä vahvemmin myös asukkaiden rooli ja kulutuksemme muualla aiheuttamat ilmastovaikutukset. Tampere myös seuraa aktiivisesti kuluttamisen päästöjä. Tampereen kaupunki selvitti ensimmäisenä kaupunkina maailmassa **hankintojensa luontojalanjäljen** vuonna 2023. On tärkeää saada tietoa toiminnan luontovaikutuksista muualla kuin Tampereella, jotta voidaan huomioida entistä paremmin toimien vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen myös muualla maailmassa. Luontokadon ja ilmastomuutoksen haasteiden ratkominen yhdessä on keskeistä.

OIKEUDENMUKAISUUDEN ARVIOINTI

Kysymykset teemoittain

Tässä osassa käydään läpi oikeudenmukaisuuden osatekijöihin liittyviä arviointikysymyksiä ja liitteenä olevan reflektointityökalun käyttöä. Arviointikysymykset ja reflektointityökalun arviointiosuus on jaettu kolmeen teemakokonaisuuteen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien perusteella:

TEEMA 1 Hyötyjen ja haittojen jakautuminen

TEEMA 2 Oikeudenmukaisuus ihmisten ja ihmisryhmien välillä

TEEMA 3 Päätöksenteon oikeudenmukaisuus

Jokaista oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta on avattu tarkemmin kysymyksin. Liitteenä olevaa Excel-pohjaista reflektointityökalua voi käyttää läpikäynnin tukena. Arviointikysymysten ja selitysten pohjana on Suomen ilmastopaneelin ”Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden arviointi” -raportissa muodostetut kysymykset ja niiden selitykset (Kivimaa ym. 2023). Mahdolliset muut lähteet on merkitty tekstiin erikseen.

Arviointikysymysten ja reflektointityökalun käyttöohjeet

1. Opas ja reflektointityökalu ohjaavat vastaamaan kysymyksiin ilmastosuunnitelman ja siihen valittavien toimien oikeudenmukaisuusvaikutuksista. Lue jokainen kysymys ajatuksella ja arvioi kriittisesti, millaisia oikeudenmukaisuusvaikutuksia tarkastelemallasi ilmastosuunnitelmalla tai -toimella on.
2. Lisätietoa sekä tukea välittömien vaikutusten ja sivuvaikutusten tunnistamiseen saat oppaassa olevasta, kysymystä avaavasta kuvauksesta ja tukikysymyksistä. Arvioinnissa ei ole tarkoitus kartoittaa ainoastaan varmuudella tiedettyjä seurauksia, vaan myös tunnistaa vaikutuksia, jotka vaativat seurantaa tai joiden osalta on tarpeen suunnitella riskejä pienentäviä toimenpiteitä, jotta epäoikeudenmukaisuuksia ei pääse syntymään.
3. Mikäli käytät liitteenä olevaa reflektointityökalua, valitse kysymyksiin sopivin vastausvaihtoehto ja kirjaa niihin liittyviä huomioita. Jokaisessa kysymyksessä voit myös valita, ettei kysymys sovellu toimen arviointiin tai ole kuntasi kannalta tärkeä. Käytä tätä vaihtoehtoa säästeliäästi. Reflektointityökalu tuottaa suuntaa antavan visuaalisen kuvauksen sen perusteella, miten kysymyksiin on vastattu.
4. Halutessasi voit käyttää reflektointityökalua vain kysymyksiin liittyvien huomioiden kirjaamiseen ja jättää käyttämättä vastausvaihtoehtoja.
5. Excelissä on myös sivu toimintasuunnitelman luonnostelua varten, jos oppaan lukemisen ja reflektoinnin aikana teit huomioita, joita olisi hyvä edistää tulevaisuudessa, mutta jotka eivät vielä näy suunnitelmassa.

TEEMA 1

Hyötyjen ja haittojen jakautuminen

1. Onko ilmastosuunnitelman ja sen toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, vaikuttavatko suunnitellut toimet ihmisten toimeentuloon olennaisesti?

Kunnan ilmastosuunnitelma ja siihen perustuvat ilmastotoimet voivat vaikuttaa yksilöiden ja kotitalouksien taloudelliseen tilanteeseen esimerkiksi hintojen nousun kautta. Siksi kannattaa arvioida, vaikeuttavatko ilmastotoimet asukkaiden perustarpeiden täyttämistä. Perustarpeisiin liittyvät vaikutukset näkyvät esimerkiksi liikkumiskustannuksissa ja energian hinnoissa. Kunnat ovat esimerkiksi keskeisiä kaukolämpöpalveluiden toimittajia ja järjestäjiä, minkä lisäksi ne ovat mukana sähkönjakelussa, sähkökaupassa ja maakaasun jakelussa. Energiatuotannon polttoainevalinnat ja menetelmät vaikuttavat energian hintoihin kunnassa (Suomen Kuntaliitto & Jalonen, 2020). Toimien vaikutukset voivat vaihdella kunnan eri alueilla.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Heikentääkö toimenpide mahdollisuuksia täyttää elämisen perustarpeet?
- Onko toimeentulovaikutuksilla merkittäviä alueellisia eroja kunnassa?
- Vaikuttavatko suunnitellut toimenpiteet julkisen liikenteen kustannuksiin tai saavutettavuuteen?
- Onko arvioitu, miten eri tulotasoilla olevat kotitaloudet pystyvät sopeutumaan ilmastotoimien aiheuttamiin kustannusmuutoksiin?

2. Onko ilmastosuunnitelman ja sen toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, vaikuttavatko suunnitellut toimet joidenkin ihmisten mahdollisuuksiin asumiseen, työhön tai elinkeinon harjoittamiseen?

Kunnan ilmastosuunnitelman toimenpiteet voivat vaikuttaa elinkeinonharjoittamiseen vähentäen tai lisäten työpaikkoja. Hankkiessaan tavaroita ja palveluita kunnat pystyvät edistämään ilmastomuutoksen hillintää ja siihen sopeutumista ja voivat samalla luoda mahdollisuuksia uusille elinkeinoille ja työllisyydelle alueellaan esimerkiksi hankkimalla uusiutuvaa polttoainetta tai mahdollistamalla puurakentamista. Samoin kunta voi osaltaan vaikuttaa joukkoliikenteen palvelujen helppokäyttöisyyteen, tarjota vähähiilisiä liikkumismuotoja, kuten yhteiskäyttöpyöriä tai -autoja, kuntalaisten käyttöön tai edistää latauspisteiden tai tankkausasemien rakentamisen kautta vähähiilistä liikkumista (Suomen Kuntaliitto & Jalonen, 2020).

Työpaikkoihin ja työmahdollisuuksiin keskittyvät vaikutukset voivat kohdistua tiettyihin alueisiin tai korostua nais- tai miesvaltaisten alojen yhteydessä vaikuttaen tätä kautta alueelliseen yhdenvertaisuuteen ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Lisäksi toimilla voi olla kerrannaisvaikutuksia yksittäisten työpaikkojen lisäksi alueellisesti ja tuotantoketjujen kautta. Hillintä- ja sopeutumistoimilla voidaan myös luoda uusia työmahdollisuuksia. Kuten Kuntaliiton Ilmasto-oppaassa todetaan: ”Kuntien on mahdollista kehittää elinvoimaisuuttaan ilmasto-osaamisen, puhtaan ja fiksun teknologian sekä energia- ja resurssitehokkaiden ratkaisujen varaan. Ilmastoystävällinen ja resurssitehokas liiketoiminta on mahdollinen kasvualue” (Suomen Kuntaliitto & Jalonen, 2020). On kuitenkin hyvä huomata, että uudet työpaikat eivät välttämättä sijoitu samoille alueille tai aloille, joilta työmahdollisuuksia katoaa.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Onko jokin elinkeino vaarassa hävitä kokonaan?
- Lisääntyvätkö/vähentyvätkö jonkun alueen tai toimialan työpaikat?
- Tuoko toimenpide uusia elinkeinoja tai yritys- tai työllisyysmahdollisuuksia?
- Edistetäänkö kuntahankinnoilla ilmastoviisaita ratkaisuja, ja miten tämä vaikuttaa paikalliseen talouteen ja työllisyyteen?
- Vaikuttaako toimenpide asumisen mahdollisuuksiin?

3. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu suunniteltujen toimien terveyshyödyt tai -haitat?

Kunnan ilmastosuunnitelman toimenpiteillä voi olla merkittäviä terveysvaikutuksia. Suunnittelu, joka huomioi esimerkiksi viheralueiden tai liikuntapaikkojen saavutettavuuden, voi vähentää sosiaalista eriarvoisuutta tarjoamalla tasavertaiset mahdollisuudet virkistykseen ja terveyden edistämiseen. Ilmastonmuutoksen hillitsemiseen tähtäävillä toimenpiteillä voidaan myös edistää kuntalaisten terveyttä, esimerkiksi parantamalla kävelyn ja pyöräilyn mahdollisuuksia, vähentämällä ilmansaasteita sekä tukemalla kasvi- ja kalapainotteista ruokavaliota. Toisaalta esimerkiksi asumiseen kohdistuvilla energiansäästötoimilla voi olla negatiivisia terveysvaikutuksia lapsille, kroonisista sairauksista kärsiville ja vanhuksille, sillä liian alhainen tai korkea sisäilman lämpötila voi aiheuttaa haitallisia terveysvaikutuksia näille ryhmille.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Heikentääkö tai edistääkö toimenpide terveyttä?
- Vaikuttaako toimi viher- ja liikunta-alueiden saavutettavuuteen ja jakautumiseen kunnan sisällä?
- Parantavatko toimenpiteet pyöräilyn ja kävelyn, mahdollisuuksia?
- Edistävätkö toimenpiteet terveellisempiä ruokailutottumuksia, kuten kasvi- ja kalapainotteisen ruokavalion lisäämistä?
- Lisääkö vai heikentääkö toimi tulevien sukupolvien mahdollisuutta terveelliseen elämään?

4. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, aiheuttavatko ne ympäristövaikutuksia kunnan tai naapurikunnan elinympäristöihin?

Ilmastotoimet vaikuttavat ihmisten ja muiden eliöiden eli esimerkiksi eläinten ja kasvien elinympäristöihin kunnan sisällä ja naapurikunnissa. Esimerkiksi tuulivoimaloiden rakentaminen ja uudet kaivokset voivat aiheuttaa alueellisesti epätasaisesti jakautuvia vaikutuksia. Vaikutukset voivat olla myös positiivisia: esimerkiksi hiilinielujen lisääminen voi parantaa elinympäristöjä paikallisesti. Viheralueet eivät ainoastaan toimi hiilinieluinä, vaan myös edistävät terveyttä. Tiiviissä kaupunkirakenteessa viheralueiden puute voi lisätä ilmastomuutoksen voimistamien ilmiöiden, kuten kuumuuden ja tulvien, vaikutuksia.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Miten hyödyt ja haitat jakautuvat eri puolilla kuntaa?
- Parantaako vai heikentääkö toimenpide joidenkin ihmisten elinympäristöjä?

- Lisääkö tai heikentääkö toimenpide tulevien sukupolvien mahdollisuutta terveelliseen ja turvalliseen elinympäristöön?
- Heikentääkö tai parantaako toimenpide joidenkin alueiden luonnon tilaa tai monimuotoisuutta?
- Aiheuttaako jokin toimenpide elinympäristöjen pirstoutumista?
- Onko toimenpiteiden vaikutuksia arvioitu muiden eliöiden kuin ihmisten, esimerkiksi kasvien tai eläinten, näkökulmasta?

5. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, vaikuttavatko suunnitellut toimet joihinkin ihmisiin, ryhmiin tai alueisiin laajemmin Suomessa tai Suomen rajojen ulkopuolella?

Ilmastosuunnitelmalla ja siihen valittavilla toimilla voi olla vaikutuksia myös kunnan aluetta ja lähikuntia laajemmin Suomessa tai Suomen rajojen ulkopuolella. Oikeudenmukaisuuden globaalien ulottuvuuden kautta päästään tarkastelemaan yhdenvertaisuutta kaikkien ihmisten välillä, heidän yhtäläisiä oikeuksiaan ja vastuuta toistensa hyvinvoinnista. Esimerkiksi ilmastomuutoksen hillinnässä käytettävät teknologiset ratkaisut, kuten sähköautojen akut ja aurinkopaneelit, perustuvat usein Suomen rajojen ulkopuolella louhittavien harvinaisten mineraalien hyödyntämiselle. Louhinta voi kuitenkin aiheuttaa negatiivisia ympäristö-, terveys- ja hyvinvointivaikutuksia tuotantomaissa. Myös ruuantuotannolla voi olla kunnan ja Suomen rajat ylittäviä oikeudenmukaisuusvaikutuksia esimerkiksi ympäristön pilaantumisen takia.

Osana Suomen kansallisen julkisten hankintojen strategiaa on valmisteltu malleja ja oppaita, joka määrittelevät sopimustoimittajan vastuullisuuden vähimmäisvelvoitteita. Kunnat voivat hyödyntää näitä materiaaleja hankintaprosesseissaan. Ajatuksena on tällöin tunnistaa hankinnat, joiden arvo on euromääräisesti merkittävä ja joissa voi olla muita suurempi riski ihmisoikeusloukkauksiin (Lehto & Lehtomäki, 2021; Valtiovarainministeriö 2020).

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Heikentääkö/parantaako toimenpide joidenkin ihmisten turvallisuutta?
- Miten hyödyt ja haitat jakautuvat Suomessa ja Suomen ulkopuolelle?
- Miten toimet vaikuttavat toimeentuloon/huoltovarmuuteen ja turvallisuuteen/ ihmisoikeuksien toteutumiseen, ympäristöongelmiin, terveyshaittoihin tai niihin kytkeytyviin konflikteihin muualla maailmassa?
- Lisääkö/vähentääkö toimi erityisesti köyhimpien maiden asukkaiden epäoikeudenmukaisuutta?

TEEMA 2

Oikeudenmukaisuus ihmisten ja ihmisryhmien välillä

1. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, ovatko ihmiset taustastaan, kulttuuristaan, varallisuudestaan, iästään, asuinpaikastaan, koulutuksestaan tai ammatistaan johtuen erilaisessa asemassa suhteessa suunniteltujen toimien vaikutuksiin?

Oikeudenmukaisuuden näkökulmasta on tärkeää huomioida ihmisten erilaiset sosiokulttuuriset lähtökohdat, valmiudet ja erityistarpeet. Näiden erojen vuoksi kaikkien asema suhteessa kunnan ilmastotoimiin ei ole yhtäläinen. Tämä johtuu sekä rakenteellisista epäoikeudenmukaisuuksista että eroista tiedoissa, taidoissa ja kyvyssä sopeutua ja reagoida ilmastotoimiin. Ilmastosuunnitelman ja valittujen toimenpiteiden vaikutusten arvioinnissa on tärkeää tarkastella, miten ne vaikuttavat eri ryhmiin. Samalla on pyrittävä tunnistamaan ne ihmiset tai ihmisryhmät, jotka saattavat tarvita erityistä tukea. Esimerkiksi lisääntyvä teknologian käyttötarve voi aiheuttaa haasteita pienituloisille ja vanhuksille, ja liikkumisen sähköistyminen voi olla hintansa puolesta monien kuntalaisten saavuttamattomissa. Arvioinnissa on hyvä huomata, että valmistelijoiden oma sosioekonominen tausta voi vaikuttaa toimien valintaan ja muotoiluun.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Miten kansalaisuus, ikä, sukupuoli, vammaisuus tai sairaus vaikuttavat koituihin hyötyihin tai haittoihin?
- Miten erot ihmisten varallisuudessa, tietotaidoissa, koulutuksessa, asuinpaikassa, elämäntavoissa tai sosiokulttuurisissa taustoissa vaikuttavat koituihin hyötyihin tai haittoihin?
- Miten toimet lisäävät tai vähentävät eri sosiokulttuuristen ryhmien tietoja, taitoja ja kykyä sopeutua ja menestyä muutoksessa?
- Miten politiikan valmistelijoiden tai arvioijien oma sosiokulttuurinen tausta on vaikuttanut keinojen muotoiluun ja arviointiin?

2. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, lisäävätkö/vähentävätkö suunnitellut toimet haavoittuvuutta?

Haavoittuvuuden määrittely ja tunnistaminen ovat keskeisiä oikeudenmukaisuuden arvioinnissa. Haavoittuvuus syntyy altistumisesta vaaroille, kuten tulville ja helleaalloille, sekä herkkyydestä niiden vaikutuksille. Lisäksi haavoittuvuuteen vaikuttavat yksilöiden tai ryhmien kyvyt varautua, ehkäistä haittoja, selviytyä muutoksista ja sopeutua niihin. Haavoittuvuus on aina tilannesidonnaista, eikä automaattisesti liity tiettyihin väestöryhmiin.

Esimerkiksi energiahintojen nousu saattaa kohdistua erityisen raskaasti omakotitalojen omistajiin, vaikka he eivät muutoin kuuluisikaan köyhyyseriskissä oleviin ryhmiin. Haavoittuvuutta helteille puolestaan voivat lisätä esimerkiksi krooniset sairaudet, korkea ikä, heikot sosiaaliset verkostot ja taloudellinen eriarvoisuus. Tilannetta voivat pahentaa pienet, nopeasti kuumenevat asunnot ja

viheralueiden puute, sillä kasvillisuus tarjoaa viilentäviä ekosysteempipalveluja.

Haavoittuvuuden taustalla on siten monimutkainen verkosto yksilöllisiä, sosiaalisia ja ympäristöllisiä tekijöitä, jotka on otettava huomioon suunnittelussa. Ilmastosuunnitelman valmistelussa on tärkeää arvioida, kasautuvatko vaikutukset erityisryhmille ja miten näiden ryhmien tarpeet voidaan huomioida vaikutusten lieventämisessä. Lisäksi on tärkeää tunnistaa eri aikajänteet, sillä ilmastotoimilla on pitkäaikaisia vaikutuksia ihmisten elämään. On tärkeää huomioida erityisesti väestörakenteen muutokset, kuten se, että yli 64-vuotiaiden osuus väestöstä tulee kasvamaan merkittävästi, mikä lisänee haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten määrää (Suomen virallinen tilasto, 2024).

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Onko toimenpiteitä suunniteltaessa tunnistettu ryhmät, alueet ja toimialat, jotka ovat erityisen haavoittuvia ilmastonmuutoksen vaikutuksille?
- Aiheuttavatko toimenpiteet uusia haavoittuvuuksia tai pahentavatko ne olemassa olevia?
- Aiheuttavatko toimenpiteet kasautuvia haavoittuvuuksia tietyille ryhmille, kuten pienituloisille?
- Voidaanko olemassa olevia tai ennakoituja haavoittuvuuksia vähentää ilmastosuunnitelmakonaisuuden avulla?
- Miten toimenpiteet vaikuttavat ekosysteempipalveluihin, ottaen huomioon niiden keskeisen roolin ilmatoriskien hallinnassa ja hyvinvoinnin tukemisessa?
- Onko suunnittelussa otettu huomioon väestön ikääntyminen ja kaupungistuminen tulevaisuudessa?
- Onko toimenpiteisiin sisällytetty keinoja, joilla haavoittuvuuksia voidaan jatkuvasti seurata ja muutoksista oppia?

Esimerkkejä haavoittuvuuden arvioinnista

VISUALISOINTITYÖKALU

Ilmatieteen laitoksen kehittämällä [visualisointityökalulla](#) on mahdollista tarkastella eri päästöskenaarioihin perustuvaa haavoittuvuutta ilmastonmuutoksen vaikutuksille yksilön näkökulmasta. Työkalulla on mahdollista verrata yksilön haavoittuvuustasoa kahden eri tulevaisuuskuvan välillä (kasvavien päästöjen polku ja päästöjen vähentämisen polku). Tulevaisuuden ilmastomallien lisäksi haavoittuvuustasoa määrittäviä indikaattoreita ovat esimerkiksi ilmanlaadusta johtuvat sairaudet, kotitalouksien sähköenergiankulutus sekä asuinympäristön piirteet (muun muassa tulvariskit ja rakennetun pinnan osuudet) sekä henkilökohtaiset ominaisuudet (ikä, tulotaso, koulutus, terveystilanne ja sosiaalisuus). Työkalu ei sellaisenaan sovellu kuntien ilmastosuunnitelmien oikeudenmukaisuuden seurantaan ja arviointiin, mutta se voi tukea ilmastotyön oikeudenmukaisuudesta viestimistä kaupunkien ja kuntien asukkaille.

LISÄTIETOA:

[Miten ilmastonmuutos vaikuttaa juuri sinuun?](#) (Ilmatieteen laitos, 2023)

ILMASTO-OIKEUDENMUKAISUUSINDEKSI

Yhdysvaltalainen San Diegon kaupunki kehitti vuonna 2019 ilmasto-oikeudenmukaisuusindeksin (Climate Equity Index, CEI) tunnistaa kaupunkien haavoittuvat yhteisöt ja mitataksaan ilmastopolitiikkansa tasa-arvovaikutuksia. Vuonna 2021 päivitetty indeksi yhdistää yli 40 indikaattoria, jotka kattavat ympäristöön, asumiseen, liikkumiseen, sosioekonomisiin tekijöihin ja terveyteen liittyviä vaikutuksia. Indeksi on kehitetty yhteisölähtöisessä prosessissa paikallisten voittoja tavoittelemattomien organisaatioiden kanssa. Indikaattorien avulla määritetään standardisoitu ilmasto-oikeudenmukaisuuspiste jokaiselle kaupungin väestölaskenta-alueelle asteikolla 0–100. Korkeammat pisteet osoittavat alueita, joilla on suurempi mahdollisuus saada etuja verrattuna alueisiin, joilla on alhaisemmat pisteet analysoitujen indikaattorien osalta. Eri alueita ja niiden pisteytyksiä on mahdollista tarkastella [interaktiivisessa karttasovelluksessa](#).

LISÄTIETOA:

[San Diego's Climate Equity Index Report](#) (City of San Diego, 2019)

HAAVOITTUVUUSKARTTA

Glasgow kaupunki on kehittänyt [interaktiivisen haavoittuvuuskartan](#) tukemaan ilmastonmuutoksen hillinnän ja muutokseen sopeutumisen oikeudenmukaisuuden seurantaan ja arviointia. Kartta näyttää postinumeroalueet, jotka kuuluvat Skotlannin moniperusteisen huono-osaisuuden indeksin (SIMD) mukaan huono-osaisuuden yläpään 20 prosenttiin ja jotka ovat alttiita joko tulvariskille, kuumusriskille tai molemmille. Vaikka kartta antaa yleiskuvan alueista, jotka ovat alttiimpia ilmastonmuutoksen vaikutuksille, ihmisten haavoittuvuus tulva- ja kuumusriskille vaihtelee heidän henkilökohtaisten olosuhteidensa ja ominaisuuksiensa mukaan.

LISÄTIETOA:

[Scottish Index of Multiple Deprivation](#) (2020)

[Urban Adaptation in Europe: what works? Implementing climate action in European cities](#) (European Environmental Agency, 2023)

3. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa, toimeenpanossa ja viestinnässä otettu huomioon erilaiset sosiokulttuuriset lähtökohdat?

Oikeudenmukaisuus ihmisten ja ihmisryhmien välillä edellyttää, että ilmastosuunnitelman ja -toimien toimeenpano ja niistä viestiminen kunnioittaa erilaisia sosiokulttuurisia arvoja. Eri ihmiset tarvitsevat erilaista tukea ja tietoa, esimerkiksi neuvontaa eri kielillä ja erilaiset kulttuuritaustat huomioiden. Käytettävän puhutavan, ilmaisun ja viestinnän tulee ottaa tämä huomioon.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Onko toimeenpano erilaiset taustat ja sosiokulttuuriset arvot tunnistavaa ja kunnioittavaa?
- Onko viestintä monipuolista ja erilaisia sosiokulttuurisia arvoja tunnustavaa ja kunnioittavaa?
- Onko kielelliset oikeudet huomioitu viestinnässä?
- Onko neuvontaa ja tukea tarjolla erilaisista taustoista tuleville ihmisille?

4. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa varmistettu, että suunnitellut toimet eivät syrji ketään esimerkiksi kansalaisuuden, iän, sukupuolen, vammaisuuden tai sairauden takia?

Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys ovat perustuslakiin pohjautuvia oikeuksia, joiden toteuttamisessa kunnilla on osana julkista valtaa suuri rooli. Perustuslaki edellyttää, että ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Myös lasten oikeuksista vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja sukupuolten välisestä tasa-arvosta säädetään perustuslaissa. Kuntaliiton ”Vaikutusten ennakoarviointi kunnallisessa päätöksenteossa” -julkaisussa suositellaankin kunnan päätösesitysten vaikutusten monipuolista arviointia esimerkiksi kuntalaisvaikutusten osalta. Tällaisilla vaikutuksilla tarkoitetaan esimerkiksi hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä sekä niiden jakaantumista koskevia vaikutuksia sekä esimerkiksi lapsiin, kunnan kieliryhmiin, mielen-terveyden muutoksiin, terveyseroihin tai sukupuoleen liittyviä vaikutuksia (Sundquist & Oulasvirta 2011).

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Miten toimenpiteiden vaikutuksia ikään, kansalaisuuteen, sukupuoleen, eri vammaisryhmiin tai perussairauksia omaaviin on arvioitu?
- Miten mahdollisia negatiivisia vaikutuksia on pyritty lieventämään?

TEEMA 3

Päätöksenteon oikeudenmukaisuus

1. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu, onko kunnan jäsenillä yhtäläiset mahdollisuudet osallistua valmisteluun?

Ilmastosuunnitelman valmisteluun liittyvän tiedon avoin saatavuus on erityisen tärkeä osa ilmastosuunnitelmaprosessin oikeudenmukaisuutta. Lisäksi erilaiset kuntalaiset tarvitsevat heille sopivia osallistumismahdollisuuksia. Esimerkiksi Kuntaliitto on tehnyt selvityksen suomalaisissa kunnissa käytettävistä osallistamismenetelmistä, jotka sopivat hyvin hyödynnettäväksi myös ilmastosuunnitelun yhteydessä (Piipponen & Pekola-Sjöblom 2019). Kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista säädetään kuntalaissa, jossa todetaan, että kunnan asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumisen kannalta on tärkeää huomioida, miten ja missä vaiheessa päätöksentekoprosessia näitä mahdollisuuksia pyritään toteuttamaan. Vaikka osallistuminen olisi periaatteessa mahdollista kaikille, se voi kuitenkin tosiasiallisesti painottua tiettyihin ihmisryhmiin tai olla joillekin ihmisille mahdotonta esimerkiksi sähköisen toteuttamistavan tai puutteellisen kielitaidon vuoksi. Myös viestinnässä käytettyihin näkökulmiin on hyvä kiinnittää huomiota, jotta ne puhuttelevat asukkaita kattavasti. Lisäksi on tärkeää tarkastella, miten osallistumisen kautta kerätyt näkemykset huomioidaan osana päätöksentekoprosessia. Eri osapuolten näkemyksiä ja niiden suhteellista painoarvoa toisiinsa nähden tulisi myös analysoida läpinäkyvästi.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Onko prosessi ilmastotoimien valitsemiseksi läpinäkyvä ja tiedotetaanko osallistumismahdollisuuksista ja valittavien toimien vaihtoehtoista saavutettavasti?
- Onko kansalaisilla mahdollisuutta ehdottaa vaihtoehtoisia toimia?
- Onko vaikutustenarvioinnissa kuultu heitä, joihin suorien tai epäsuorien vaikutusten oletetaan kohdistuvan?
- Onko osallistumiselle olemassa esimerkiksi ikään, teknologiseen osaamiseen tai kieleen liittyviä rajoitteita?
- Miten käytävissä olevat resurssit, esimerkiksi koulutus ja asuinpaikka tai käytävissä oleva aika ja osallistujan toimintakyvyt, vaikuttavat osallistumisen mahdollisuuksiin?
- Miten rajoitteita on pyritty poistamaan ja edistämään kaikkien tasapuolisia osallistumismahdollisuuksia?
- Vastataanko nostettuihin huoliin?
- Miten osallistumisen kautta esitetyt huomiot otetaan huomioon jatkovalmistelussa ja päätöksenteossa?
- Viestitäänkö ilmastosuunnitelmasta ja -toimista eri arvopohjista käsin?

Ilmastotyön ja -toimien valmisteluprosessin oikeudenmukaisuuden edistäminen

Minneapolisissa kaupungissa perustettiin jo vuonna 1994 ympäristöasioiden neuvottelukunta (Community Environmental Advisory Committee), jonka tehtävänä on osallistua ilmasto- ja ympäristötoimien suunnitteluun ja arviointiin. Neuvottelukunta tekee tiivistä yhteistyötä kaupungin eri toimialojen kanssa ja voi ehdottaa painopisteitä kaupungin pormestarille, poliitikoille, ohjelmille ja hankkeille käyttäen kriteereinään muun muassa ympäristöoikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa. Neuvottelukunta koostuu yhteensä 19 pormestarin ja kaupunginvaltuuston nimeämästä jäsenestä, jotka edustavat asukkaita eri vaalipiirien välillä, ympäristöjärjestöjä, yrityksiä, teollisuutta ja julkisia virastoja.

Portlandin kaupunki on kehittänyt oikeudenmukaista päätöksentekoa tukevan työkalupakin (Equity Toolkit), joka koostuu sarjasta arviointikysymyksiä. Arviointikysymykset on järjestetty seitsemään erilliseen työkaluun, joiden tarkoituksena on tukea oikeudenmukaisuuden edistämistä osana päätöksenteon eri vaiheita suunnittelusta toimeenpanoon ja arviointiin.

LISÄTIETOA:

Equity Toolkit (Portland Bureau of Planning & Sustainability 2022)

2. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyö ja valittavien toimenpiteiden valmistelu tehty tietopohjaisesti?

Jotta kunnissa voidaan tehdä ilmastomuutokseen liittyen tietoon perustuvia päätöksiä, kunnalla on oltava riittävästi tietoa esimerkiksi kunnan päästöistä, toimenpiteiden päästövaikutuksista, kustannuksista sekä muista oheisvaikutuksista (Suomen Kuntaliitto & Jalonen 2020). Päätöksenteossa käytettävän tiedon avoimuudella taas voidaan vaikuttaa päätöksenteon hyväksyttävyyteen. Kuten Sitran tiedon käyttöä päätöksentekoprosessissa koskevassa työpaperissa todetaan, ”pätöksenteon tieto- ja arvopohjan avaaminen voisi tuottaa paremman ymmärryksen siitä, kuinka tietoa käytetään nyt ja kuinka sitä tulisi jatkossa käyttää päätöksenteon tukena” (Hellström & Ikäheimo 2017). Tähän liittyy olennaisesti myös edellisen kysymyksen yhteydessä esiin nostettu asukkaiden osallistamisen kautta saadun tiedon hyödyntäminen.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Miten ja millaista tietoa on käytetty? Miten tutkittua tietoa on hyödynnetty? Kuka tiedon on tuottanut?
- Onko tietopohja avoimesti saatavilla?
- Ovatko vaikutustenarviot kattavia ja läpinäkyviä? Onko vaikutustenarvioinnilla ollut vaikutusta esitettyihin toimenpiteisiin?
- Kerrotaanko päätöksen/vaihtoehtojen muotoilujen takana olevista arvovalinnoista?

3. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu kuntalaisten mahdollisuus saattaa päätöksentekijät vastuuseen tehdyistä päätöksistä?

Päätöksentekoprosessin oikeudenmukaisuus kattaa kuntalaisten mahdollisuudet seurata ilmastosuunnitelman toteutumista ja sen vaikutuksia, ja oikeudenmukaisuutta voidaan edistää huolehtimalla seurantaan liittyvän tiedon avoimuudesta ja saavutettavuudesta. Osa prosessin oikeudenmukaisuutta on myös muutoksenhakumahdollisuuksista tiedottaminen. Muutoksenhausta ja siitä, kenellä on oikeus vaatia muutosta kunnan päätöksiin, säädetään kuntalaissa, jonka mukaan valtuuston päätökseen haetaan muutosta kunnallisvalituksella hallinto-oikeudelta kuntalaissa eritellyillä perusteilla. Kunnanhallituksen, lautakunnan ja valiokunnan, niiden jaoston sekä niiden alaisen viranomaisen päätökseen tyytymätön taas saa hakea siihen oikaisua. Oikaisuvaatimuksen johdosta tehtyyn päätökseen saa hakea muutosta kunnallisvalituksella hallinto-oikeudelta. Muutoksenhakuun liittyviä erityissääntöjä on myös toimialakohtaisissa laeissa, kuten alueidenkäyttölaissa.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Onko tieto ilmastosuunnitelman ja siihen liittyvien toimien toteuttamisen edistymisestä ja vaikutuksista kaikkien saatavilla avoimesti ja saavutettavasti?
- Onko saatavilla tietoa eri toimien ristikkäisistä tai kasautuvista vaikutuksista ja mahdollisista epäjohtonmukaisuuksista?
- Onko muutoksenhakumahdollisuuksista tiedotettu riittävästi ja saavutettavasti?

4. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu ihmisten ja ihmisryhmien sosiokulttuuriset erot, erilaiset asemat yhteiskunnassa sekä erilaisuudesta johtuvat erityiset tarpeet ja haavoittuvuudet?

Koska vaikutusmahdollisuudet eivät jakaudu yhteiskunnassa tasaisesti, päätöksentekoprosessiin liittyvä oikeudenmukaisuus edellyttää, että yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevien ryhmien näkökulmat otetaan huomioon. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi tulevat sukupolvet, maahanmuuttajat, kielivähemmistöt, vammaiset, saamelaiset ja muut ryhmät, jotka eivät perinteisesti käytä valtaa. Näiden ryhmien näkemykset eivät välttämättä nouse esiin valmisteluprosessissa, ellei prosessin aikana pyritä aktiivisesti kuulemaan niitä. Esimerkiksi ei-kirjallinen mahdollisuus osallistua suunnitelman valmisteluun, selkokielisuus ja käännökset sekä tunnistetuille ryhmille kohdistettu osallistuminen voisivat tukea tällaisten ryhmien osallistumista.

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Miten haavoittuvassa asemassa olevat tai eri kieliryhmät on otettu menettelyissä huomioon?
- Miten ja missä vaiheessa eri ihmisryhmiä on kuultu tai osallistettu? Kuka heitä on edustanut?
- Miten kuulemisissa/osallistumisessa esiin tuodut tarpeet ja huolet on huomioitu?
- Onko osallistumisen esteitä pyritty purkamaan?
- Onko aktiivisesti edistetty kansalaisten sekä politiikan valmistelussa tyypillisesti marginaalissa olevien ryhmien osallisuutta valmisteluun?
- Miten luonnon ja muiden kuin ihmisten näkökulma on otettu huomioon valmistelussa?

5. Onko ilmastosuunnitelman valmistelutyössä ja valittavien toimenpiteiden valmistelussa huomioitu nuorten ja tulevien sukupolvien näkökulma (nuoret, lapset, vielä syntymättömät)?

Ilmastonmuutoksen hillinnän ja siihen sopeutumisen keskeinen tavoite on turvata tulevien sukupolvien elinmahdollisuudet. Lasten ja nuorten kuuleminen ja osallistaminen ilmastosuunnitelmatyöhön tarjoaa mahdollisuuden toteuttaa tätä. Kunnilla on perustuslakiin ja kuntalakiin perustuva velvollisuus kuulla ja osallistaa myös lapsia ja nuoria. Nuorten osallistamiseksi kuntien tulee esimerkiksi perustaa kuntalain mukainen nuorisovaltuusto. On kuitenkin hyvä huomata, että pelkkä nuorisovaltuuston kuuleminen ei välttämättä toteuta lasten oikeutta tulla kuulluiksi (Hakalehto 2018).

TUKIKYSYMYKSIÄ TEEMAN POHTIMISEEN JA ARVIOINTIIN:

- Miten ja missä vaiheessa nuoria ja lapsia on kuultu/osallistettu?
- Kuka edustaa tulevia sukupolvia?
- Mikä painoarvo on annettu lapsille, nuorille ja tuleville sukupolville?

Oikeudenmukaisuuden edistämisen toimintasuunnitelma

Huomasitko oppaan lukemisen ja reflektointityökalun täyttämisen aikana ilmastosuunnitelmassasi puutteita, joita olisi tärkeää huomioida tulevaisuudessa, mutta jotka eivät vielä ilmene suunnitelmassa? Tai havaitsitko vahvuuksia, jotka jo näkyvät suunnitelmassa ja joiden säilyminen on tärkeää varmistaa myös jatkossa?

Näiden havaintojen edistämiseksi Excel-taulukossa on varattu sivu toimintasuunnitelman luonnostelulle. Sen avulla voi pohtia, miten havaittuihin haasteisiin voitaisiin tarttua tai miten hyvät käytännöt saadaan jatkumaan. Tavoitteena on miettiä realistisia lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteita sekä niihin liittyviä toimenpiteitä, keinoja ja mahdollisia haasteita. Sivun tarjoaa tilan vapaalle pohdinnalle ja ideoinnille.

Kirjallisuus

- AriLuoma, M. & Mikola, V. (2017.) Ekosysteemipalvelut aluesuunnittelussa – työohje suunnittelijoille 10.3.2017. Helsingin kaupungin rakennusvirasto. 14 s. (PDF) https://www.hel.fi/static/hkr/julkaisut/2017/esp_tyohje.pdf
- Hakalehto, S.-A. (2018). Lapsioikeuden perusteet. Talentum Pro.
- Hellström, E. & Ikäheimo, H.-P. (2017). Tieto päätöksenteossa. Kohti dialogiloikkaa. Sitran työpaperi 12.9.2017. <https://www.sitra.fi/julkaisut/tieto-paatoksenteossa/>
- IPCC. 2014. Summary for Policymakers. In Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, ed. C.B. Field, et al.. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp 1–32. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/ar5_wgII_spm_en-1.pdf
- Kivimaa, P., Heikkinen, M., Huttunen, S., Jaakkola, J. J. K., Juhola, S., Juntunen, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Leino, M., Loivaranta T., Lundberg, P., Lähteenmäki-Uutela, A., Näykkäljäjärvi, K., Sivonen, M. H. & Vainio, A. (2023). Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden arviointi. Suomen ilmastopaneelin raportti 1/2023. <http://hdl.handle.net/10138/359157>
- Kollanus, V., & Lanki, T. (2021). Helteen terveyshaitat ja niiden ehkäisy Suomessa. Työpaperi 14/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-673-2>
- Lehto, K. & Lehtomäki, L. (2021). Vastuullisuuden vähimmäisvelvoitteet –liite (Code of Conduct) ja sen käyttäminen julkisissa hankinnoissa. Saatavilla <https://vm.fi/documents/10623/102149009/Vastuullisuuden+v%C3%A4himm%C3%A4isvelvoitteet+-+ohjeistus+word.pdf/62f18bf0-3bad-8941-f515-d3491df40558/Vastuullisuuden+v%C3%A4himm%C3%A4isvelvoitteet+-+ohjeistus+word.pdf?t=1639573503096>. (11.11.2024)
- Piipponen S.-L. & Pekola-Sjöblom, M. (2019). Osallistaako kunta, osallistuuko kuntalainen? Kuntaliiton julkaisusarja 3/2019. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2019/2004-osallistaako-kunta-osallistuuko-kuntalainen>
- Schlosberg, D. (2007). Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199286294.001.0001>
- Sundquist S. & Oulasvirta, L. (toim.) (2011). Vaikutusten ennakoarviointi kunnallisessa päätöksenteossa. Suomen Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2011/1418-vaikutusten-ennakoarviointi-kunnallisessa-paatoksenteossa>
- Suomen Kuntaliitto & Jalonen, P. (2020). Ilmastomuutos ja kunnat. Opas kuntien ilmastotyön tueksi. Suomen kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2020/2031-ilmastonmuutos-ja-kunnat>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 21.10.2024]. Saantitapa: <https://stat.fi/tilasto/vaerak>
- Tribaldos, T. & Kortetmäki, T. (2022). Just transition principles and criteria for food systems and beyond. Environmental Innovation and Societal Transitions 43/2022, s. 244–256. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2022.04.005>
- Valtioneuvosto (2002). Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä. Saatavilla https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Selonteko/Documents/vns_3+2002.pdf (1.10.2024)
- Valtiovarainministeriö (2020). Kansallinen julkisten hankintojen strategia 2020. Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020090768680> (1.10.2024)
- Williams, S. & Doyon, A. (2019). Justice in energy transitions. Environmental Innovation and Societal Transitions 31/2019, s. 144–153. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2018.12.001>

LUE LISÄÄ KUNTIEN ILMASTOSUUNNITELMIEN OIKEUDENMUKAISUUDESTA

- Diezmartínez, C. V. & Short Gianotti, A. G. (2022). US cities increasingly integrate justice into climate planning and create policy tools for climate justice. Nature Communications, 13(1), 5763. <https://doi.org/10.1038/s41467-022-33392-9>
- Juhola, S., Heikkinen, M., Pietilä, T., Groundstroem, F. & Käyhkö, J. (2022). Connecting climate justice and adaptation planning: An adaptation justice index. Environmental Science & Policy, 136, 609–619. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.07.024>
- Schrock, G., Bassett, E. M. & Green, J. (2015). Pursuing equity and justice in a changing climate: Assessing equity in local climate and sustainability plans in US cities. Journal of Planning Education and Research, 35(3), 282–295. <https://doi.org/10.1177/0739456X15580022>

2035 **LEGITIMACY**

